

Hayden White, *Metahistory: The Historical Imagination in Nineteenth-century Europe*, Johns Hopkins University Press, 1973.

UVOD

Poetika povijesti

Ova knjiga je povijest povijesne svijesti u devetnaestostoljetnoj Europi, ali joj je također namjera doprinijeti aktualnoj raspravi o problemu povijesnog znanja. Kao takva, ona predstavlja i prikaz razvoja povijesnog mišljenja tijekom određenog razdoblja njegove evolucije i opću teoriju strukture tog načina mišljenja koje nazivamo „povijesnim.“

Što znači misliti povijesno, i koje su jedinstvene karakteristike specifično povijesne metode istraživanja? O tim se pitanjima raspravljalo tijekom cijelog devetnaestog stoljeća među povjesničarima, filozofima i društvenim teoretičarima, ali obično u kontekstu pretpostavke da se na njih mogu dati nedvosmisleni odgovori. „Povijest“ se smatrala specifičnim načinom postojanja, „povijesna svijest“ prepoznatljivim načinom razmišljanja, a „povijesno znanje“ autonomnim područjem u spektru humanističkih i prirodnih znanosti.

Međutim, u dvadesetom stoljeću, razmatranje tih pitanja poduzeto je s nešto manje samopouzdanja i suočeno sa strepnjom da konačni odgovori možda i nisu mogući. Kontinentalni europski mislioci—od Valéryja i Heideggera do Sartrea, Lévi-Straussa i Michela Foucaulta—izrazili su ozbiljne sumnje u vrijednost specifično „povijesne“ svijesti, naglašavali fiktivni karakter povijesnih rekonstrukcija i dovodili u pitanje tvrdnje povijesti o mjestu među znanostima. (1) Istodobno, anglo-američki filozofi izradili su opsežan korpus literature o epistemološkom statusu i kulturnoj funkciji povijesnog mišljenja, literature koja, uzeta kao cjelina, opravdava ozbiljne sumnje u status povijesti kao rigorozne znanosti ili autentične umjetnosti. (2) Učinak ove dvije linije istraživanja stvorio je dojam da povijesna svijest kojom se zapadni čovjek ponosio od početka devetnaestog stoljeća možda i nije ništa više od teorijske osnove za ideološku poziciju s koje zapadna civilizacija promatra svoj odnos ne samo prema kulturama i civilizacijama koje su joj prethodile već i prema onima koje su joj suvremene u vremenu i susjedne u prostoru. (3) Ukratko, moguće je promatrati povijesnu svijest kao specifično zapadnjačku predrasudu kojom se pretpostavljena superiornost modernog, industrijskog društva može retroaktivno potkrijepiti.

Moja vlastita analiza dubinske strukture povijesne imaginacije devetnaestostoljetne Europe namjerava ponuditi novu perspektivu u aktualnoj raspravi o prirodi i funkciji povijesnog znanja. Ona se odvija na dvije razine istraživanja. Nastoji analizirati, prvo, djela priznatih majstora europske historiografije devetnaestog stoljeća i, drugo, djela najistaknutijih filozofa povijesti tog istog razdoblja. Opća svrha je utvrditi slične karakteristike različitih koncepcija povijesnog procesa koje se stvarno pojavljuju u djelima klasičnih pripovjedača. Drugi cilj je utvrditi različite moguće teorije kojima su filozofi povijesti tog vremena opravdavali povijesno mišljenje. Kako bih ostvario te ciljeve, razmotrit ću povijesno djelo kao ono što ono najočitiije jest—to jest,

verbalna struktura u obliku narativnog proznog diskursa koji navodno predstavlja model, ili ikonu, prošlih struktura i procesa u interesu objašnjavanja onoga što su oni bili predstavljajući ih. (4)

Moja metoda je, ukratko, formalistička. Neću pokušati odlučiti je li djelo nekog povjesničara bolji ili točniji prikaz određenog skupa događaja ili segmenta povijesnog procesa od prikaza nekog drugog povjesničara; radije ću nastojati identificirati strukturne komponente tih prikaza.

Po mom mišljenju, ovaj postupak opravdava usredotočenje na povjesničare i filozofe izrazito klasičnog postignuća, one koji još uvijek služe kao priznati modeli mogućih načina poimanja povijesti: povjesničare poput Micheleta, Rankea, Tocquevillea i Burckhardta; te filozofe povijesti poput Hegela, Marxa, Nietzschea i Crocea. Prilikom razmatranja takvih mislilaca, zanemarit ću pitanje tko predstavlja najispravniji pristup povijesnom proučavanju. Njihov status mogućih modela povijesnog predstavljanja ili konceptualizacije ne ovisi o prirodi „podataka“ koje su koristili za potkrepljivanje svojih generalizacija ili teorijama koje su prizivali kako bi ih objasnili; on ovisi radije o dosljednosti, koherentnosti i iluminativnoj moći njihovih respektivnih vizija povijesnog polja. Zato ih se ne može „opovrgnuti“ niti se njihove generalizacije mogu „diskreditirati“, bilo pozivanjem na nove podatke koji bi se mogli pojaviti u naknadnim istraživanjima, bilo elaboracijom nove teorije za tumačenje skupova događaja koji čine njihove objekte predstavljanja i analize. Njihov status modela povijesne naracije i konceptualizacije ovisi, u konačnici, o prekonceptualnoj i specifično poetskoj prirodi njihovih perspektiva na povijest i njezine procese. Sve ovo pretpostavljam kao opravdanje za formalistički pristup proučavanju povijesnog mišljenja u devetnaestom stoljeću.

Teorija povijesnog djela

Uzimajući to u obzir, međutim, odmah je očito da djela koja su stvorili ovi mislioci predstavljaju alternativne, i naizgled međusobno isključive, koncepcije kako istih segmenata povijesnog procesa tako i zadataka povijesnog mišljenja. Promatrana isključivo kao verbalne strukture, djela koja su stvorili čini se da imaju radikalno različite formalne karakteristike i da raspolažu konceptualnim aparatom korištenim za objašnjenje istih skupova podataka na temeljno različite načine. Na najpovršnijoj razini, na primjer, djelo jednog povjesničara može biti dijakronično ili procesno po prirodi (naglašavajući činjenicu promjene i transformacije u povijesnom procesu), dok djelo drugog može biti sinkronično i statično po obliku (naglašavajući činjenicu strukturalnog kontinuiteta). Opet, tamo gdje jedan povjesničar može uzeti kao svoj zadatak da lirskim ili poetskim načinom ponovno prizove „duh“ prošlog doba, drugi može uzeti kao svoj zadatak da proдре iza događaja kako bi otkrio „zakone“ ili „principe“ čija je manifestacija ili pojavni oblik samo „duh“ određenog doba. Ili, da primijetimo još jednu temeljnu razliku, neki povjesničari svoje djelo prvenstveno zamišljaju kao doprinos rasvjetljavanju aktualnih društvenih problema i sukoba, dok su drugi skloni potisnuti takve aktualističke brige i pokušati utvrditi u kojoj se mjeri određeno razdoblje prošlosti razlikuje od njihovog vlastitog, u onome što se čini pretežno „antikvarnim“ okvirom uma.

Ukratko, promatrane isključivo kao formalne verbalne strukture, povijesti koje su stvorili glavni povjesničari devetnaestog stoljeća pokazuju radikalno različite koncepcije o tome od čega bi se

„povijesno djelo“ trebalo sastojati. Stoga, kako bi se identificirale familijarne karakteristike različitih vrsta povijesnog mišljenja stvorenih u devetnaestom stoljeću, prvo je potrebno razjasniti od čega bi se idealno-tipična struktura „povijesnog djela“ mogla sastojati. Nakon što takva idealno-tipična struktura bude razrađena, imat će kriterij za određivanje koji se aspekti bilo kojeg povijesnog djela ili filozofije povijesti moraju uzeti u obzir u nastojanju da se identificiraju njegovi jedinstveni strukturni elementi. Zatim, praćenjem transformacija u načinima na koje povijesni mislioci karakteriziraju te elemente i raspoređuju ih u specifičan narativ kako bi postigli „objašnjavajući učinak“, trebao bih biti u mogućnosti iscrtati temeljne promjene u dubinskoj strukturi povijesne imaginacije za razdoblje koje se proučava. To će pak omogućiti karakterizaciju različitih povijesnih mislilaca tog razdoblja u smislu njihovog zajedničkog statusa kao sudionika u prepoznatljivom svemiru diskursa unutar kojeg su bili mogući različiti „stilovi“ povijesnog mišljenja.

Teorija povijesnog djela

Počinjem razlikovanjem sljedećih razina konceptualizacije u povijesnom djelu: (1) kronika; (2) priča; (3) način uobličavanja u radnju (*mode of emplotment*); (4) način argumentiranja; i (5) način ideološke implikacije. Smatram da se „kronika“ i „priča“ odnose na „primitivne elemente“ u povijesnom prikazu, ali oba predstavljaju procese odabira i raspoređivanja podataka iz neobrađene povijesne građe u interesu činjenja te građe razumljivijom publici određene vrste. Ovako shvaćeno, povijesno djelo predstavlja pokušaj posredovanja između onoga što ću nazvati povijesnim poljem, neobrađene povijesne građe, drugih povijesnih prikaza i publike.

Prvo, elementi u povijesnom polju organiziraju se u kroniku raspoređivanjem događaja koji se obrađuju u vremenski slijed njihovog nastanka; zatim se kronika organizira u priču daljnjim raspoređivanjem događaja u komponente „spektakla“ ili procesa događanja, za koji se misli da posjeduje zamjetljiv početak, sredinu i kraj. Ova transformacija kronike u priču ostvaruje se karakterizacijom nekih događaja u kronici u smislu inicijalnih motiva, drugih u smislu završnih motiva, a trećih u smislu prijelaznih motiva. Događaj koji je jednostavno zabilježen kao da se dogodio u određeno vrijeme i mjesto transformira se u inicijalni događaj njegovom karakterizacijom kao takvog: „Kralj je otišao u Westminster 3. lipnja 1321. Tamo se dogodio sudbonosni susret između kralja i čovjeka koji će ga na kraju izazvati za njegovo prijestolje, iako se u to vrijeme činilo da su dvojica muškaraca predodređena da postanu najbolji prijatelji. ...“ Prijelazni motiv, s druge strane, signalizira čitatelju da obustavi svoja očekivanja o značaju događaja sadržanih u njemu dok se ne pruži neki završni motiv: „Dok je kralj putovao u Westminster, njegovi savjetnici su ga obavijestili da ga tamo čekaju njegovi neprijatelji i da su izgledi za nagodbu koja bi bila povoljna za krunu skromni.“ Završni motiv ukazuje na prividan kraj ili razrješenje procesa ili situacije napetosti: „6. travnja 1333. odigrala se bitka kod Balybournea. Kraljeve snage su pobijedile, pobunjenici su razbijeni. Nastali Ugovor iz Howth Castlea, 7. lipnja 1333., donio je mir u kraljevstvo—iako će to biti nemiran mir, koji će biti konzumiran u plamenovima vjerskih sukoba sedam godina kasnije.“ Kada je određen skup događaja motivski kodiran, čitatelju je pružena priča; kronika događaja transformirana je u cjeloviti dijakronični proces, o kojem se tada mogu postavljati pitanja kao da se radi o sinkroničnoj strukturi odnosa. (5)

Povijesne priče prate slijed događaja koji vode od inicijalnih do (provizornih) završetaka društvenih i kulturnih procesa na način na koji se to ne zahtijeva od kronika. Kronike su, strogo govoreći, otvorene. U principu nemaju inicijalne događaje; one jednostavno „počinju“ kada kroničar počne bilježiti događaje. I nemaju kulminacije ili razrješenja; mogu se nastaviti unedogled. Priče, međutim, imaju zamjetljiv oblik (čak i kada je taj oblik slika stanja kaosa) koji izdvaja događaje sadržane u njima od drugih događaja koji bi se mogli pojaviti u sveobuhvatnoj kronici godina obuhvaćenih njihovim odvijanjem.

Ponekad se kaže da je cilj povjesničara objasniti prošlost „pronaskom“, „identificiranjem“, ili „otkrivanjem“ „priča“ koje leže zakopane u kronikama; i da se razlika između „povijesti“ i „fikcije“ nalazi u činjenici da povjesničar svoje priče „pronalazi“, dok ih pisac fikcije „izmišlja“. Međutim, ova koncepcija zadatka povjesničara zamagluje mjeru u kojoj „izum“ također igra ulogu u povjesničarskim operacijama. Ista pojava može služiti kao različita vrsta elementa mnogih različitih povijesnih priča, ovisno o ulozi koja joj je dodijeljena u specifičnoj motivskoj karakterizaciji skupa kojem pripada. Smrt kralja može biti početak, kraj ili jednostavno prijelazni događaj u tri različite priče. U kronici, ovaj događaj je jednostavno „tamo“ kao element serije; ne „funkcionira“ kao element priče. Povjesničar raspoređuje događaje u kronici u hijerarhiju značaja dodjeljivanjem događajima različitih funkcija kao elementima priče na takav način da otkrije formalnu koherentnost cijelog skupa događaja promatranog kao razumljiv proces sa zamjetljivim početkom, sredinom i krajem.

Raspoređivanje odabranih događaja kronike u priču postavlja vrste pitanja koja povjesničar mora predvidjeti i odgovoriti u tijeku konstruiranja svog narativa. Ova pitanja su tipa: „Što se dogodilo sljedeće?“ „Kako se to dogodilo?“ „Zašto su se stvari dogodile na ovaj način, a ne onaj?“ „Kako se sve to na kraju raspleslo?“ Ova pitanja određuju narativnu taktiku koju povjesničar mora koristiti u konstrukciji svoje priče. Ali takva pitanja o vezama između događaja koja ih čine elementima priče koja se može pratiti treba razlikovati od pitanja drugog tipa: „Što to sve skupa znači?“ „Koja je poanta svega toga?“ Ova pitanja imaju veze sa strukturom cijelog skupa događaja promatranog kao cjelovita priča i pozivaju na sinoptički sud o odnosu između određene priče i drugih priča koje bi se mogle „pronaći“, „identificirati“, ili „otkriti“ u kronici. Na njih se može odgovoriti na više načina. Nazivam te načine: (1) objašnjenje uobličavanjem u radnju, (2) objašnjenje argumentiranjem i (3) objašnjenje ideološkom implikacijom.

Objašnjenje uobličavanjem u radnju

Pružanje „značenja“ priče identificiranjem vrste priče koja je ispričana naziva se objašnjenje uobličavanjem u radnju. Ako povjesničar, tijekom pripovijedanja svoje priče, pruži joj strukturu radnje Tragedije, on ju je „objasnio“ na jedan način; ako ju je strukturirao kao Komediju, „objasnio“ ju je na drugi način. Uobličavanje u radnju je način na koji se slijed događaja oblikovan u priču postupno otkriva kao priča određene vrste. Slijedeći liniju koju je naznačio Northrop Frye u svojoj knjizi *Anatomy of Criticism*, identificiram najmanje četiri različita načina uobličavanja u radnju: Romansa, Tragedija, Komedija i Satiru. Možda postoje i drugi, kao što je Ep, a vjerojatno je da će određeni povijesni prikaz sadržavati priče oblikovane u jednom načinu kao aspekte ili faze cijelog skupa priča uobličanih u drugom načinu. Ali određeni je povjesničar prisiljen uobličiti cijeli skup priča koje čine njegov narativ u jednu sveobuhvatnu ili arhetipsku formu priče. Na primjer, Michelet je sve svoje povijesti uobličio u romantičnom načinu, Ranke

je svoje uobličio u komičnom načinu, Tocqueville je koristio tragični način, a Burckhardt je koristio satiru. Epska struktura radnje čini se implicitnim oblikom same kronike. Važna je stvar da će svaka povijest, čak i ona naj „sinkroničnija“ ili „strukturalnija“, biti uobličena na neki način. Satirični način pružio je formalne principe po kojima se navodno „ne-narativna“ historiografija Burckhardta može identificirati kao „priča“ određene vrste. Jer, kako je Frye pokazao, priče oblikovane u ironijskom načinu, čiji je satira fikcionalni oblik, postižu svoje učinke upravo frustriranjem normalnih očekivanja o vrstama razrješenja koja pružaju priče oblikovane u drugim načinima (romansa, komedija ili tragedija, ovisno o slučaju). (6)

Romansa je u osnovi drama samoidentifikacije simbolizirana junakovim prevladavanjem svijeta iskustva, njegovom pobjedom nad njim i njegovim konačnim oslobađanjem od njega – vrsta drame povezana s legendom o Gralu ili pričom o Kristovom uskrснуću u kršćanskoj mitologiji. To je drama trijumfa dobra nad zlom, vrline nad porokom, svjetla nad tamom i konačnog prevladavanja čovjeka nad svijetom u kojem je bio zarobljen Padom. Arhetipska tema satire je upravo suprotna ovoj romantičnoj drami iskupljenja; to je, zapravo, drama razdvojenosti, drama kojom dominira spoznaja da je čovjek u konačnici zarobljenik svijeta a ne njegov gospodar, te prepoznavanje da su ljudska svijest i volja, u konačnoj analizi, uvijek neadekvatne zadatku definitivnog prevladavanja tamne sile smrti, koja je čovjekov nepopustljivi neprijatelj.

Međutim, komedija i tragedija sugeriraju mogućnost barem djelomičnog oslobađanja od stanja Pada i privremenog oslobađanja od podijeljenog stanja u kojem se ljudi nalaze u ovom svijetu. Ali te se privremene pobjede različito zamišljaju u mitskim arhetipovima čiji su sublimirani oblici strukture radnje komedije i tragedije. U komediji se pruža nada za privremeni trijumf čovjeka nad svojim svijetom kroz perspektivu povremenih pomirenja sila koje su u igri u društvenom i prirodnom svijetu. Takva pomirenja simbolizirana su svečanim prigodama koje pisac komedije tradicionalno koristi za završetak svojih dramskih prikaza promjene i transformacije. U tragediji nema svečanih prigoda, osim lažnih ili iluzornih; radije, postoje nagovještaji stanja podjele među ljudima strašnijih od onoga što je potaknulo tragični *agon* (borbu) na početku drame. Ipak, pad protagonista i potresanje svijeta u kojem živi, koji se događaju na kraju tragičnog komada, ne smatraju se potpuno prijetećim onima koji prežive agonijski test. Došlo je do dobitka u svijesti za promatrače natjecanja. A smatra se da se taj dobitak sastoji u epifaniji zakona koji upravlja ljudskim postojanjem, a kojeg su protagonistovi naponi protiv svijeta doveli do spoznaje.

Pomirenja koja se događaju na kraju komedije su pomirenja ljudi s ljudima, ljudi sa svojim svijetom i svojim društvom; stanje društva prikazano je kao čistije, zdravije i bolje kao rezultat sukoba među naizgled nepromjenjivo suprotstavljenim elementima u svijetu; otkriva se da se ti elementi, dugoročno gledano, mogu harmonizirati jedni s drugima, objediniti, uskladiti sami sa sobom i s drugima. Pomirenja koja se događaju na kraju tragedije mnogo su sumornija; više su u prirodi rezignacije (pomirenja sa sudbinom) ljudi s uvjetima pod kojima moraju raditi u svijetu. Ti se uvjeti, zauzvrat, tvrde kao nepromjenjivi i vječni, a implikacija je da ih čovjek ne može promijeniti, već mora raditi unutar njih. Oni postavljaju granice onome čemu se može težiti i što se može legitimno ciljati u potrazi za sigurnošću i razumom u svijetu.

Romansa i satira činile bi se međusobno isključivim načinima uobličavanja procesa stvarnosti. Sama ideja romantične satire predstavlja kontradikciju u terminima. Mogu legitimno zamisliti

satiričnu romansu, ali ono što bih pod tim terminom mislio bio bi oblik predstavljanja namijenjen izlaganju, s ironičnog stajališta, zablude romantične koncepcije svijeta. S druge strane, međutim, mogu govoriti o komičnoj satiri i satiričnoj komediji, ili o satiričnoj tragediji i tragičnoj satiri. Ali ovdje treba primijetiti da je odnos između žanra (tragedija ili komedija) i načina u kojem je uobličen (satirični) drugačiji od onoga koji postoji između žanra romanse i načina (komični i tragični) u koje se ona može uobličiti. Komedija i tragedija predstavljaju kvalifikacije romantične percepcije svijeta, promatranog kao proces, u interesu ozbiljnog shvaćanja sila koje se protive naporu ljudskog iskupljenja, naivno postavljenom kao mogućnost za čovječanstvo u romansi. Komedija i tragedija ozbiljno shvaćaju sukob, čak i ako prva rezultira vizijom konačnog pomirenja suprotstavljenih sila, a potonja otkrivanjem prirode sila koje se suprotstavljaju čovjeku. I moguće je da romantični pisac asimilira istine ljudskog postojanja otkrivene u komediji i tragediji unutar strukture drame iskupljenja koju on figurira u svojoj viziji konačne pobjede čovjeka nad svijetom iskustva.

Ali satira predstavlja drugačiju vrstu kvalifikacije nada, mogućnosti i istina ljudskog postojanja otkrivenih u romansi, komediji i tragediji. Ona te nade, mogućnosti i istine promatra ironično, u atmosferi generiranoj spoznajom konačne neadekvatnosti svijesti da sretno živi u svijetu ili da ga potpuno shvati. Satira pretpostavlja konačnu neadekvatnost vizija svijeta dramatično predstavljenih u žanrovima romanse, komedije i tragedije podjednako. Kao faza u evoluciji umjetničkog stila ili književne tradicije, pojava satiričnog načina predstavljanja signalizira uvjerenje da je svijet ostario. Poput same filozofije, satira „slika svoju sivu na sivu“ u svijesti o vlastitoj neadekvatnosti kao slike stvarnosti. Stoga priprema svijest za njezino odricanje od svih sofisticiranih konceptualizacija svijeta i anticipira povratak na mitsko shvaćanje svijeta i njegovih procesa.

Ove četiri arhetipske forme priče pružaju nam sredstvo za karakterizaciju različitih vrsta objašnjavajućih učinaka kojima povjesničar može težiti na razini narativnog uobličavanja u radnju. I to nam omogućuje da razlikujemo dijakronične, ili procesne, narative kakve su producirali Michelet i Ranke, i sinkronične, ili statične, narative koje su pisali Tocqueville i Burckhardt. U prvim je osjećaj strukturalne transformacije najvažniji kao glavno vodeće predstavljanje. U potonjima, prevladava osjećaj strukturalnog kontinuiteta (posebno kod Tocquevillea) ili staze (kod Burckhardta). Ali razlika između sinkroničnog i dijakroničnog predstavljanja povijesne stvarnosti ne bi se trebala uzeti kao naznaka međusobno isključivih načina uobličavanja povijesnog polja. Ova razlika samo ukazuje na razliku u naglasku u tretiranju odnosa između kontinuiteta i promjene u danom predstavljanju povijesnog procesa u cjelini.

Tragedija i satira su načini uobličavanja u radnju koji su suglasni interesu onih povjesničara koji vide iza ili unutar meteža događaja sadržanih u kronici stalnu strukturu odnosa ili vječni povratak istoga u različitom. Romansa i komedija naglašavaju pojavu novih sila ili uvjeta iz procesa koji na prvi pogled izgledaju ili nepromjenjivi u svojoj suštini ili se mijenjaju samo u svojim pojavnim oblicima. Ali svaka od ovih arhetipskih struktura radnje ima svoju implikaciju za kognitivne operacije kojima povjesničar nastoji „objasniti“ što se „stvarno događalo“ tijekom procesa o kojem pruža sliku svog pravog oblika.

Objašnjenje formalnim argumentom

Osim razine konceptualizacije na kojoj povjesničar uobličava u radnju svoj narativni prikaz „onoga što se dogodilo,“ postoji još jedna razina na kojoj on može nastojati objasniti „poantu svega toga“ ili „što sve to skupa znači“ na kraju. Na ovoj razini mogu razaznati operaciju koju nazivam objašnjenje formalnim, eksplicitnim ili diskurzivnim argumentom. Takav argument pruža objašnjenje onoga što se događa u priči prizivanjem principa kombinacije koji služe kao pretpostavljeni zakoni povijesnog objašnjenja. Na ovoj razini konceptualizacije, povjesničar objašnjava događaje u priči (ili oblik događaja koji im je nametnuo uobličavanjem u radnju u određenom načinu) konstrukcijom nomološko-deduktivnog argumenta.

Ovaj se argument može analizirati u silogizam, čija se glavna premisa sastoji od nekog pretpostavljenog univerzalnog zakona uzročnih odnosa, sporedna premisa od graničnih uvjeta unutar kojih se zakon primjenjuje, a zaključak u kojem se događaji koji su se stvarno dogodili deduciraju iz premisa logičnom nužnošću. Najpoznatiji od takvih pretpostavljenih zakona je vjerojatno Marxov takozvani zakon odnosa između nadgradnje i baze. Ovaj zakon navodi da, kad god dođe do bilo kakve transformacije u bazi (koju čine sredstva za proizvodnju i načini odnosa među njima), doći će do transformacije u komponentama nadgradnje (društvene i kulturne institucije), ali da se obrnuti odnos ne ostvaruje (npr., promjene u svijesti ne utječu na promjene u bazi). Drugi primjeri takvih pretpostavljenih zakona (poput „Loš novac istiskuje dobar“ (Greshamov zakon), ili čak tako banalna zapažanja kao što je „Što ide gore mora se spustiti“) obično se barem prešutno prizivaju tijekom povjesničarevih nastojanja da objasni fenomen kao što je, recimo, Velika depresija ili Pad Rimskog Carstva. Zdravorazumska ili konvencionalna priroda potonjih generalizacija ne utječe na njihov status kao pretpostavljenih glavnih premisa nomološko-deduktivnih argumenata kojima se pružaju objašnjenja događaja danih u priči. Priroda generalizacija samo ukazuje na protoznanstveni karakter povijesnog objašnjenja općenito, ili na neadekvatnost društvenih znanosti iz kojih bi takve generalizacije, pojavljujući se u prikladno modificiranom i rigoroznije navedenom obliku, mogle biti posuđene.

Važno je da se, ukoliko povjesničar nudi objašnjenja kojima se konfiguracije događaja u njegovom narativu objašnjavaju u nečemu sličnom nomološko-deduktivnom argumentu, takva objašnjenja moraju razlikovati od objašnjavajućeg učinka dobivenog njegovim uobličavanjem u radnju njegove priče kao priče određene vrste. To nije zato što se uobličavanje u radnju ne bi moglo tretirati kao vrsta objašnjenja nomološko-deduktivnim sredstvima. Zapravo, tragično uobličavanje u radnju moglo bi se tretirati kao primjena zakona koji upravljaju ljudskom prirodom i društvima u određenim vrstama situacija; i, ukoliko su takve situacije utvrđene kao postojeće u određeno vrijeme i na mjestu, te bi se situacije mogle smatrati objašnjenima prizivanjem principa na koje se aludira, na isti način na koji se prirodni događaji objašnjavaju identifikacijom univerzalnih uzročnih zakona za koje se pretpostavlja da upravljaju njihovim odnosima.

Možda bih želio reći da, ukoliko povjesničar pruža „radnju“ kojom se događajima u priči koju priča daje neka vrsta formalne koherentnosti, on radi istu stvar koju radi znanstvenik kada identificira elemente nomološko-deduktivnog argumenta u koji njegovo objašnjenje mora biti uobličeno. Ali ovdje pravim razliku između uobličavanja u radnju događaja povijesti smatranih elementima priče i karakterizacije tih događaja kao elemenata u matrici uzročnih odnosa za koje se pretpostavlja da su postojali u specifičnim područjima vremena i prostora. Ukratko, za sada uzimam zdravo za gotovo povjesničarevu tvrdnju da radi i umjetnost i znanost, te razliku koja se

obično pravi između povjesničarevih operacija istraživanja s jedne strane i njegovih narativnih operacija s druge strane. Priznajemo da je jedno predstaviti „što se dogodilo“ i „zašto se dogodilo tako kako je“, a sasvim drugo pružiti verbalni model, u obliku narativa, kojim bi se objasnio proces razvoja koji vodi iz jedne situacije u neku drugu situaciju pozivanjem na opće zakone kauzalnosti.

Ali povijest se razlikuje od znanosti upravo zato što se povjesničari ne slažu, ne samo oko toga koji su zakoni društvene kauzalnosti koje bi mogli prizvati da objasne dati slijed događaja, već i oko pitanja oblika koji bi „znanstveno“ objašnjenje trebalo poprimiti. Postoji duga povijest spora oko toga moraju li prirodno-znanstvena i povijesna objašnjenja imati iste formalne karakteristike. Ovaj spor se vrti oko problema imaju li vrste zakona koje bi se mogle prizvati u znanstvenim objašnjenjima svoje pandane u području takozvanih humanističkih ili duhovnih znanosti, poput sociologije i povijesti. Čini se da fizikalne znanosti napreduju zahvaljujući sporazumima, s vremena na vrijeme postignutima među članovima etabliranih zajednica znanstvenika, o tome što će se smatrati znanstvenim problemom, kakav oblik znanstveno objašnjenje mora poprimiti i koje će se vrste podataka dopustiti da se računaju kao dokazi u pravilno znanstvenom prikazu stvarnosti. Među povjesničarima takav sporazum ne postoji, niti je ikada postojao. To možda samo odražava protoznanstvenu prirodu historiografskog poduhvata, ali važno je imati na umu ovo urođeno neslaganje (ili nedostatak sporazuma) oko toga što se računa kao specifično povijesno objašnjenje bilo kojeg datog skupa povijesnih fenomena. Jer to znači da će se povijesna objašnjenja nužno temeljiti na različitim metapovijesnim pretpostavkama o prirodi povijesnog polja, pretpostavkama koje generiraju različite koncepcije o vrsti objašnjenja koja se mogu koristiti u historiografskoj analizi.

Historiografski sporovi na razini „interpretacije“ u stvarnosti su sporovi oko „prave“ prirode povjesničarskog poduhvata. Povijest ostaje u stanju konceptualne anarhije u kojoj su prirodne znanosti postojale tijekom šesnaestog stoljeća, kada je bilo onoliko različitih koncepcija „znanstvenog poduhvata“ koliko je bilo metafizičkih pozicija. U šesnaestom stoljeću, različite koncepcije o tome što bi „znanost“ trebala biti u konačnici su odražavale različite koncepcije „stvarnosti“ i različite epistemologije koje su one generirale. Tako i sporovi o tome što bi „povijest“ trebala biti odražavaju slično različite koncepcije o tome od čega bi se pravilno povijesno objašnjenje trebalo sastojati, a time i različite koncepcije povjesničarskog zadatka.

Nepotrebno je reći, ovdje ne govorim o vrstama sporova koji nastaju na stranicama recenzija stručnih časopisa, u kojima se može dovesti u pitanje učenost ili preciznost određenog povjesničara. Govorim o vrstama pitanja koja nastaju kada dva ili više znanstvenika, otprilike jednake učenosti i teorijske sofisticiranosti, dođu do alternativnih, iako ne nužno međusobno isključivih, interpretacija istog skupa povijesnih događaja, ili do različitih odgovora na pitanja poput: „Koja je prava priroda renesanse?“ Ovdje su uključene, na barem jednoj razini konceptualizacije, različite ideje o prirodi povijesne stvarnosti i o prikladnom obliku koji bi povijesni prikaz, promatran kao formalni argument, trebao poprimiti. Slijedeći analizu Stephena C. Peppera u njegovoj knjizi *World Hypotheses* (Svjetske hipoteze), razlikovao sam četiri paradigme oblika koji povijesno objašnjenje, promatrano kao diskurzivni argument, može poprimiti: formistički, organicistički, mehanički i kontekstualistički. (7)

1. Formistička paradigma

Formistička teorija istine teži identifikaciji jedinstvenih karakteristika objekata koji nastanjuju povijesno polje. U skladu s tim, formist smatra da je objašnjenje potpuno kada je dati skup objekata pravilno identificiran, dodijeljene su mu njegove klasne, generičke i specifične atribucije, i pričvršćene su mu oznake koje potvrđuju njegovu posebnost. Objekti na koje se aludira mogu biti ili individualnosti ili kolektiviteti, pojedinosti ili univerzalije, konkretni entiteti ili apstrakcije. Tako zamišljen, zadatak povijesnog objašnjenja je raspršiti spoznaju o onim sličnostima koje se čine zajedničkim svim objektima u polju. Kada je povjesničar utvrdio jedinstvenost pojedinih objekata u polju ili raznolikost tipova fenomena koje polje manifestira, pružio je formističko objašnjenje polja kao takvog.

Formistički način objašnjenja nalazi se kod Herdera, Carlylea, Micheleta, u romantičnim povjesničarima i velikim povijesnim pripovjedačima, poput Niebuhra, Mommsena i Trevelyana—u svakoj historiografiji u kojoj se prikaz raznolikosti, boje i živosti povijesnog polja uzima kao središnji cilj povjesničarskog djela. Naravno, formistički povjesničar može biti sklon generalizirati o prirodi povijesnog procesa u cjelini, kao u Carlyleovoj karakterizaciji toga kao „suštine nebrojenih biografija.“ Ali, u formističkim koncepcijama povijesnog objašnjenja, jedinstvenost različitih aktera, agencija i djela koji čine „događaje“ koje treba objasniti središnja je za nečija istraživanja, a ne „osnova“ ili „pozadina“ protiv koje ti entiteti nastaju. (8)

Da upotrijebimo Pepperove termine, formizam je bitno „raspršujući“ u analitičkim operacijama koje provodi na podacima, a ne „integrativan“, kao što to teže biti i organicistička i mehanička objašnjenja. Stoga, iako formistička objašnjavačka strategija teži biti široka u „opsegu“—obilna u vrstama pojedinosti koje identificira kao zauzimajuće povijesno polje—njezine generalizacije o procesima razlučenim u polju bit će sklone nedostatku konceptualne „preciznosti“. Romantični povjesničari, i, doista, „narativni povjesničari“ općenito, skloni su konstruirati generalizacije o cijelom povijesnom polju i značenju njegovih procesa koje su tako opsežne da nose vrlo malu težinu kao tvrdnje koje se mogu potvrditi ili opovrgnuti pozivanjem na empirijske podatke. Ali takvi povjesničari obično nadoknađuju prazninu svojih generalizacija živošću svojih rekonstrukcija pojedinih aktera, agencija i djela predstavljenih u njihovim narativima.

2. Organicistička paradigma

Organicističke svjetske hipoteze i njihove odgovarajuće teorije istine i argumenta relativno su više „integrativne“ i stoga reduktivnije u svojim operacijama. Organicist pokušava prikazati pojedinosti razlučene u povijesnom polju kao komponente sintetičkih procesa. U srži organicističke strategije leži metafizička predanost paradigmi mikrokozmičko-makrokozmičkog odnosa; i organicistički povjesničar će težiti biti vođen željom da pojedinačne entitete vidi kao komponente procesa koji se agregiraju u cjeline koje su veće od, ili kvalitativno različite od, zbroya njihovih dijelova. Povjesničari koji rade unutar ove strategije objašnjenja, kao što su Ranke i većina „nacionalističkih“ povjesničara srednjih desetljeća devetnaestog stoljeća (von Sybel, Mommsen, Treitschke, Stubbs, Maitland, itd.), teže strukturirati svoje narative na takav način da prikažu konsolidaciju ili kristalizaciju, iz skupa naizgled raspršenih događaja, nekog integriranog entiteta čija je važnost veća od bilo kojeg od pojedinačnih entiteta analiziranih ili opisanih tijekom narativa.

Idealisti općenito, a posebno dijalektički mislioci poput Hegela, predstavljaju ovaj pristup problemu objašnjavanja procesa razlučenih u povijesnom polju.

Naravno, kao što Pepper primjećuje, povjesničari koji rade u ovom načinu bit će više zainteresirani za karakterizaciju integrativnog procesa nego za prikazivanje njegovih pojedinačnih elemenata. To je ono što povijesnim argumentima oblikovanim u ovom načinu daje njihovu „apstraktnu“ kvalitetu. Štoviše, povijest napisana u ovom načinu teži biti orijentirana prema određivanju kraja ili cilja prema kojem se pretpostavlja da svi procesi pronađeni u povijesnom polju teže. Povjesničar poput Rankea, naravno, svjesno će se odupirati sklonosti da specificira što bi svrha (*telos*) cijelog povijesnog procesa mogla biti, i zadovoljit će se nastojanjem da odredi prirodu određenih privremenih svrha, posrednih integrativnih struktura poput „naroda“, „nacije“, ili „kulture“, za koje tvrdi da ih razabire u tekućem povijesnom procesu. Određivanje konačnog kraja cijelog povijesnog procesa može se naslutiti, tvrdi Ranke, samo u religijskoj viziji. I stoga se Rankeovo djelo može uzeti kao primjer historiografije sastavljene u specifično formističkom načinu. Ali, iako se Ranke ističe u prikazivanju događaja u njihovoj posebnosti, njegovim narativima daje strukturu i formalnu koherentnost kao objašnjenjima procesa koje prikazuje prvenstveno njihovim prešutnim prizivanjem organicističkog modela o tome što bi prikladno povijesno objašnjenje trebalo biti, modela ugrađenog u njegovu svijest kao paradigma onoga što bi svako valjano objašnjenje bilo kojeg procesa u svijetu trebalo biti.

Karakteristika organicističkih strategija objašnjenja je da izbjegavaju potragu za zakonima povijesnog procesa, kada se termin „zakoni“ tumači u smislu univerzalnih i invarijantnih uzročnih odnosa, na način Newtonove fizike, Lavoisierove kemije, ili Darwinove biologije. Organicist je sklon govoriti o „principima“ ili „idejama“ koje informiraju pojedinačne procese razlučene u polju i sve procese uzete kao cjelinu. Ti se principi ili ideje vide kao oslikavanje ili prefiguriranje kraja prema kojem proces u cjelini teži. Oni ne funkcioniraju kao uzročni akteri ili agencije, osim kod povjesničara s izrazito mističnom ili teološkom orijentacijom, u kojem slučaju se obično tumače kao manifestacije Božje svrhe za Njegovu kreaciju. Zapravo, za organicista, takvi principi i ideje funkcioniraju ne kao ograničenja ljudske sposobnosti da realizira izrazito ljudski cilj u povijesti, kao što se može pretpostaviti da „zakoni“ povijesti čine u misli mehanista, već kao jamci bitne ljudske slobode. Stoga, iako organicist daje smisao povijesnom procesu prikazujući integrativnu prirodu povijesnog procesa uzetog kao cjeline, on ne izvlači vrste pesimističnih zaključaka koje je strogi mehanist sklon izvući iz svojih promišljanja o nomološkoj prirodi povijesnog bića.

3. Mehanička paradigma

Mehaničke svjetske hipoteze slično su integrativne u svom cilju, ali su sklone biti reduktivne umjesto sintetičke. Da se to postavi u terminima Kennetha Burkea, mehanizam je sklon promatrati „djela“ „aktera“ koji nastanjuju povijesno polje kao manifestacije izvanpovijesnih „agencija“ koje imaju svoje podrijetlo u „pozadini“ unutar koje se „radnja“ prikazana u narativu odvija. Mehanička teorija objašnjenja vrti se oko potrage za uzročnim zakonima koji određuju ishode procesa otkrivenih u povijesnom polju. Objekti za koje se misli da nastanjuju povijesno polje tumače se kao da postoje u modalitetu odnosa dio-dio, čije su specifične konfiguracije određene zakonima za koje se pretpostavlja da upravljaju njihovim interakcijama. Stoga,

mehanist kao što je Buckle, Taine, Marx, ili, kako ću naznačiti, čak Tocqueville, proučava povijest kako bi naslutio zakone koji stvarno upravljaju njezinim operacijama i piše povijest kako bi u narativnom obliku prikazao učinke tih zakona.

Spoznaja zakona koji upravljaju poviješću i određivanje njihove specifične prirode mogu biti više ili manje istaknuti u predstavljanju „onoga što se događalo“ u povijesnom procesu u određeno vrijeme i na mjestu; ali, ukoliko se mehanistička istraživanja provode u potrazi za takvim zakonima, njegov prikaz ugrožava ista tendencija prema apstrakciji kao i organicistički. On smatra da su pojedinačni entiteti manje važni kao dokaz od klasa fenomena kojima se može pokazati da pripadaju; ali te klase su mu, zauzvrat, manje važne od zakona čije pravilnosti pretpostavljaju da manifestiraju. U konačnici, za mehanista, objašnjenje se smatra potpunim tek kada je otkrio zakone za koje se pretpostavlja da upravljaju poviješću na isti način na koji se pretpostavlja da zakoni fizike upravljaju prirodom. Zatim primjenjuje te zakone na podatke na takav način da njihove konfiguracije postanu razumljive kao funkcije tih zakona. Stoga, kod povjesničara kao što je Tocqueville, posebne atribucije dane institucije, običaja, zakona, umjetničke forme ili slično, manje su važne kao dokaz od tipizacija vrste, klase i roda koje, analizom, mogu pokazati da primjeruju. A te tipizacije pak Tocqueville—doista, Buckle, Marx i Taine—smatra manje važnima od zakona društvene strukture i procesa koji upravljaju tijekom zapadne povijesti, čijim operacijama svjedoče.

Očito je, iako ih karakterizira konceptualna preciznost, Mehaničke koncepcije istine i objašnjenja izložene su optužbama za nedostatak opsega i tendenciju prema apstrakciji na isti način kao i njihovi organicistički pandani. S formističkog gledišta, i mehanizam i organicizam čine se „reduktivnima“ u odnosu na raznolikost i kolorit pojedinačnih entiteta u povijesnom polju. Ali, kako bi se vratili željeni opseg i konkretnost, ne treba se utjecati tako „impresionističkoj“ koncepciji povijesnog objašnjenja kakvu predstavlja formizam. Umjesto toga, može se prigrliti kontekstualistička pozicija, koja kao teorija istine i objašnjenja predstavlja „funkcionalnu“ koncepciju značenja ili značaja događaja razlučenih u povijesnom polju.

4. Kontekstualistička paradigma

Informativna pretpostavka kontekstualizma je da se događaji mogu objasniti tako što će se smjestiti unutar „konteksta“ svog nastanka. Zašto su se dogodili na način na koji jesu objašnjava se otkrivanjem specifičnih odnosa koje su imali s drugim događajima koji su se događali u njihovom okolnom povijesnom prostoru. Ovdje se, kao i u formizmu, povijesno polje shvaća kao „spektakl“ ili bogato tkana tapiserija kojoj na prvi pogled nedostaje koherentnost i bilo kakva zamjetljiva temeljna struktura. Ali, za razliku od formista, koji je sklon jednostavno promatrati entitete u njihovoj posebnosti i jedinstvenosti—tj. njihovoj sličnosti s, i razlici od, drugih entiteta u polju—kontekstualist inzistira da se „ono što se dogodilo“ u polju može objasniti specifikacijom funkcionalnih međuođenosa koji postoje među akterima i agencijama koje zauzimaju polje u određenom trenutku.

Određivanje ovog funkcionalnog međuođenosa provodi se operacijom koju su neki moderni filozofi, poput W. H. Walsha i Isaiaha Berlina, nazvali „koligacija“. (9) U ovoj operaciji cilj objašnjenja je identificirati „niti“ koje povezuju pojedinca ili instituciju pod proučavanjem s njezinom prividnom sociokulturnom „sadašnjošću“. Primjeri ove vrste objašnjavačke strategije

mogu se pronaći kod svakog povjesničara vrijednog tog imena, od Herodota do Huizinge, ali se kao dominantan princip objašnjenja u devetnaestom stoljeću izražava u djelu Jacoba Burckhardta. Kao strategija objašnjenja, kontekstualizam nastoji izbjeći i radikalno raspršujuću tendenciju formizma i apstrahirajuće tendencije organicizma i mehanizma. Umjesto toga, teži relativnoj integraciji fenomena razlučenih u konačnim područjima povijesnog događanja u smislu „trendova“ ili općih fizionomija razdoblja i epoha. Ukoliko prešutno priziva pravila kombinacije za određivanje obiteljskih karakteristika entiteta koji zauzimaju konačna područja povijesnog događanja, ta se pravila ne tumače kao ekvivalent univerzalnim zakonima uzroka i posljedice koje postulira mehanist ili općim teleološkim principima koje postulira organicist. Umjesto toga, tumače se kao stvarni odnosi za koje se pretpostavlja da su postojali u specifičnim vremenima i mjestima, čiji se prvi, konačni i materijalni uzroci nikada ne mogu saznati.

Kontekstualist nastavlja, kaže nam Pepper, izoliranjem nekog (doista, bilo kojeg) elementa povijesnog polja kao predmeta proučavanja, bilo da je element velik kao „Francuska revolucija“ ili mali kao jedan dan u životu određene osobe. Zatim nastavlja s odabirom „niti“ koje povezuju događaj koji treba objasniti s različitim područjima konteksta. Niti se identificiraju i prate prema van, u okolni prirodni i društveni prostor unutar kojeg se događaj dogodio, i unatrag u vremenu, kako bi se odredili „izvori“ događaja, i unaprijed u vremenu, kako bi se odredio njegov „utjecaj“ i „posljedice“ na kasnije događaje. Ova operacija praćenja završava na točki na kojoj „niti“ ili nestaju u „kontekst“ nekog drugog „događaja“ ili se „konvergiraju“ da uzrokuju nastanak nekog novog „događaja.“ Impuls nije integrirati sve događaje i trendove koji bi se mogli identificirati u cijelom povijesnom polju, već ih povezati zajedno u lancu privremenih i ograničenih karakterizacija konačnih područja očito „značajnog“ događanja.

Trebalo bi biti očito da se kontekstualistički pristup problemu povijesnog objašnjenja može smatrati kombinacijom raspršujućih impulsa iza formizma s jedne strane i integrativnih impulsa iza organicizma s druge. Ali, zapravo, kontekstualistička koncepcija istine, objašnjenja i provjere čini se izuzetno skromnom u onome što traži od povjesničara i zahtijeva od čitatelja. Ipak, zahvaljujući svojoj organizaciji povijesnog polja u različita područja značajnog događanja, na temelju koje se razdoblja i epohe mogu međusobno razlikovati, kontekstualizam predstavlja dvosmisleno rješenje problema konstruiranja narativnog modela procesa razlučenih u povijesnom polju. „Tok“ povijesnog vremena kontekstualist zamišlja kao valovito kretanje (to izričito navodi Burckhardt) u kojem se određene faze ili kulminacije smatraju intrinzično značajnijima od drugih. Operacija praćenja niti događanja na takav način da omogući razlučivanje trendova u procesu sugerira mogućnost narativa u kojem bi dominirale slike razvoja i evolucije. Ali, zapravo, kontekstualističke objašnjavačke strategije naginju više sinkroničnim predstavljanjima segmenata ili dijelova procesa, presjecima napravljenim preko toka vremena, da tako kažemo. Ova tendencija prema strukturalističkom ili sinkroničkom načinu predstavljanja inherentna je kontekstualističkoj svjetskoj hipotezi. I, ako bi povjesničar koji je sklon kontekstualizmu želio agregirati različita razdoblja koja je proučavao u sveobuhvatan pogled na cijeli povijesni proces, on se mora pomaknuti izvan kontekstualističkog okvira—prema ili mehaničkoj redukciji podataka u smislu „bezvremenskih“ zakona za koje se pretpostavlja da njima upravljaju, ili organicističkoj sintezi tih podataka u smislu „principa“ za koje se pretpostavlja da otkrivaju svrhu (*telos*) prema kojoj cijeli proces teži dugoročno.

Ideološke implikacije

Sada, bilo koji od ova četiri modela objašnjenja mogao bi se koristiti u povijesnom djelu za pružanje nečega poput formalnog argumenta pravog značenja događaja prikazanih u narativu, ali nisu uživali jednak autoritet među priznatim profesionalnim praktičarima discipline od njene akademizacije početkom devetnaestog stoljeća. Zapravo, među akademskim povjesničarima formistički i kontekstualistički modeli su prevladali kao glavni kandidati za ortodoksnost. Kad god su se organicističke ili mehaničke tendencije pojavile kod priznatih majstora zanata, kao kod Rankea odnosno Tocquevillea, te su se tendencije smatrale nesretnim propustima u odnosu na pravilne forme koje objašnjenja u povijesti mogu poprimiti. Štoviše, kada je impuls za objašnjavanjem povijesnog polja u otvoreno organicističkim i mehaničkim terminima počeo dominirati u određenom misliocu, kao kod Hegela s jedne strane i Marxa s druge, taj je impuls tumačen kao razlog njihovog pada u zloglasnu „filozofiju povijesti.“

Ukratko, za profesionalne povjesničare, formizam i kontekstualizam predstavljali su granice izbora među mogućim oblicima koje objašnjenje specifično „povijesnog“ tipa može poprimiti. Nasuprot tome, mehanizam i organicizam predstavljali su heterodoksije povijesne misli, prema mišljenju i glavne struje profesionalnih povjesničara i njihovih branitelja među filozofima koji „filozofiju povijesti“ smatraju mitom, pogreškom ili ideologijom. Na primjer, utjecajna knjiga Karla Poppera *Bijeda historicizma* (*The Poverty of Historicism*) sastoji se od malo više od dugotrajne optužnice ova dva načina objašnjenja u povijesnoj misli. (10)

Ali osnova za neprijateljstvo profesionalnih povjesničara prema organicističkim i mehaničkim načinima objašnjenja ostaje nejasna. Ili, bolje rečeno, čini se da razlozi za to neprijateljstvo leže u razmatranjima specifično izvan-epistemološke vrste. Jer, s obzirom na protoznanstvenu prirodu povijesnih studija, ne postoje apodiktiske epistemološke osnove za preferiranje jednog načina objašnjenja nad drugim.

Naravno, tvrdilo se da se povijest može osloboditi mita, religije i metafizike samo isključivanjem organicističkih i mehaničkih načina objašnjenja iz svojih operacija. Doduše, povijest se time ne može uzdići u rigoroznu „znanost“, ali tvrdnja je da na taj način može barem izbjeći opasnosti „znanstvenizma“—dvoličnog oponašanja znanstvene metode i nelegitimnog prisvajanja autoriteta znanosti. Jer, ograničavajući se na objašnjenje u načinima formizma i kontekstualizma, historiografija bi barem ostala „empirijska“ i oduprla se padu u vrstu „filozofije povijesti“ koju su prakticirali Hegel i Marx.

Ali, upravo zato što povijest nije rigorozna znanost, ovo neprijateljstvo prema organicističkim i mehaničkim načinima objašnjenja čini se da izražava samo pristranost profesionalnog establišmenta. Ako se prizna da organicizam i mehanizam daju uvide u bilo koji proces u prirodnom i društvenom svijetu koji se ne mogu postići formističkim i kontekstualističkim strategijama, onda isključivanje organicizma i mehanizma iz kanona ortodoksnih povijesnih objašnjenja mora biti temeljeno na izvan-epistemološkim razmatranjima. Predanost raspršujućim tehnikama formizma i kontekstualizma odražava samo odluku povjesničara da ne pokušavaju vrstu integracija podataka koju organicizam i mehanizam sankcioniraju kao nešto uobičajeno. Ova se odluka, zauzvrat, čini da počiva na predkritički zadržanim mišljenjima o obliku koji znanost o čovjeku i društvu mora poprimiti. A ta mišljenja, zauzvrat, čini se da su općenito etičke, a specifično ideološke, prirode.

Često se tvrdi, posebno od strane radikala, da je preferencija profesionalnog povjesničara za kontekstualističke i formističke objašnjavačke strategije ideološki motivirana. Na primjer, marksisti tvrde da je u interesu uspostavljenih društvenih grupa da odbace mehaničke načine povijesnog objašnjenja jer bi otkrivanje stvarnih zakona povijesne strukture i procesa otkrilo pravu prirodu moći koju uživaju dominantne klase i pružilo znanje potrebno za uklanjanje tih klasa s njihovih pozicija privilegija i moći. U interesu je dominantnih grupa, tvrde radikali, da se njeguje koncepcija povijesti u kojoj se mogu znati samo pojedinačni događaji i njihovi odnosi s njihovim neposrednim kontekstima, ili u kojoj je, u najboljem slučaju, dopušteno raspoređivanje činjenica u labave tipizacije, jer takve koncepcije prirode povijesnog znanja odgovaraju „individualističkim“ predrasudama „Liberala“ odnosno „hijerarhijskim“ predrasudama „Konzervativaca“.

Nasuprot tome, tvrdnje radikala da su otkrili „zakone“ povijesne strukture i procesa liberalni povjesničari smatraju slično ideološki motiviranim. Tvrdi se da se takvi zakoni obično promiču u interesu promicanja nekog programa društvene transformacije, bilo u radikalnom ili reakcionarnom smjeru. To daje samoj potrazi za zakonima povijesne strukture i procesa loš prizvuk i čini sumnjivim rad svakog povjesničara koji tvrdi da traži takve zakone. Isto vrijedi i za one „principe“ kojima Idealistički filozofi povijesti nastoje eksplicirati „značenje“ povijesti u njezinoj totalnosti. Takvi „principi“, inzistiraju zagovornici kontekstualističkih, formističkih i mehaničkih koncepcija objašnjenja, uvijek se nude u prilog ideološkim pozicijama koje su retrogradne ili opskurantističke u svojim namjerama.

Čini se da doista postoji nesvodiva ideološka komponenta u svakom povijesnom prikazu stvarnosti. To jest, jednostavno zato što povijest nije znanost, ili je u najboljem slučaju protoznanost sa specifično odredivim neznanstvenim elementima u svojoj konstituciji, sama tvrdnja da je razaznata neka vrsta formalne koherentnosti u povijesnoj građi donosi sa sobom teorije o prirodi povijesnog svijeta i samog povijesnog znanja koje imaju ideološke implikacije za pokušaje razumijevanja „sadašnjosti“, kako god ta „sadašnjost“ bila definirana. Drugim riječima, sama tvrdnja da je razlučen prošli od sadašnjeg svijeta društvene misli i prakse, i da je utvrđena formalna koherentnost tog prošlog svijeta, implicira koncepciju oblika koji znanje o sadašnjem svijetu također mora poprimiti, ukoliko je kontinuirano s tim prošlim svijetom. Predanost određenom obliku znanja unaprijed određuje vrste generalizacija koje se mogu donijeti o sadašnjem svijetu, vrste znanja koje se o njemu mogu imati, a time i vrste projekata koje se legitimno mogu zamisliti za promjenu te sadašnjosti ili za njezino održavanje u sadašnjem obliku unedogled.

Objašnjenje ideološkom implikacijom

Ideološke dimenzije povijesnog prikaza odražavaju etički element u povjesničarevoj pretpostavci o određenom stajalištu o pitanju prirode povijesnog znanja i implikacijama koje se mogu izvući iz proučavanja prošlih događaja za razumijevanje sadašnjih. Pod pojmom „ideologija“ mislim na skup propisa za zauzimanje pozicije u sadašnjem svijetu društvene prakse i djelovanje na temelju nje (bilo da se svijet promijeni ili održi u trenutnom stanju); takve propise prate argumenti koji zahtijevaju autoritet „znanosti“ ili „realizma.“ Slijedeći analizu Karla Mannheima u djelu *Ideology and Utopia*, postuliram četiri temeljne ideološke pozicije: anarhizam, konzervativizam, radikalizam i liberalizam. (11)

Naravno, postoje i drugi metapolitički stavovi. Mannheim navodi apokaliptičizam ranih modernih vjerskih sekta, poziciju reakcionara i poziciju fašista. Ali te su pozicije u biti autoritarne na način na koji gore navedeni oblici ideologija devetnaestog stoljeća nisu. Apokaliptičar temelji svoje propise za djelovanje na autoritetu božanske objave, reakcionar na autoritetu klasne ili grupne prakse koja se vidi kao vječno valjan sustav društvene organizacije, a fašist na neupitnom autoritetu karizmatičnog vođe. I, iako se glasnogovornici tih gledišta mogu upuštati u polemike s predstavnicima drugih pozicija, oni ne smatraju potrebnim utemeljiti autoritet svojih kognitivnih pozicija na racionalističkim ili znanstvenim osnovama. Stoga, iako mogu nuditi specifične teorije društva i povijesti, te teorije se ne smatraju odgovornima kritici pokrenutoj s drugih pozicija, općenito „podacima“, ili kontroli logičkim kriterijima dosljednosti i koherentnosti.

Međutim, četiri temeljne ideološke pozicije koje je identificirao Mannheim predstavljaju sustave vrijednosti koji zahtijevaju autoritet „razuma“, „znanosti“ ili „realizma.“ Ta ih tvrdnja prešutno obvezuje na javnu raspravu s drugim sustavima koji zahtijevaju sličan autoritet. Čini ih epistemološki samosvjesnima na način na koji predstavnici „autoritarnih“ sustava nisu, i obvezuje ih na nastojanje da daju smisao „podacima“ koje otkrivaju istraživači društvenog procesa koji rade s alternativnih gledišta. Ukratko, oblici anarhizma, konzervativizma, radikalizma i liberalizma devetnaestog stoljeća su „kognitivno odgovorni“ na način na koji to njihovi „autoritarni“ pandani nisu. (12)

Trebao bih naglasiti u ovom trenutku da su pojmovi „anarhist“, „konzervativac“, „radikal“ i „liberal“ namijenjeni da služe kao oznake opće ideološke preferencije a ne kao amblemi specifičnih političkih stranaka. Oni predstavljaju različite stavove u pogledu mogućnosti svođenja proučavanja društva na znanost i poželjnosti toga; različite ideje o lekcijama koje humanističke znanosti mogu poučiti; različite koncepcije o poželjnosti održavanja ili promjene društvenog *statusa quo*; različite koncepcije smjera u kojem bi promjene *statusa quo* trebale ići i sredstava za provođenje takvih promjena; i, konačno, različite vremenske orijentacije (orijentacija prema prošlosti, sadašnjosti ili budućnosti kao spremištu paradigme „idealnog“ oblika društva). Također bih trebao naglasiti da se povjesničarevo uobličavanje povijesnog procesa u radnju ili način objašnjavanja u formalnom argumentu ne mora smatrati funkcijom njegovog svjesno usvojenog ideološkog stajališta. Umjesto toga, može se reći da oblik koji daje svom povijesnom prikazu ima ideološke implikacije suglasne s jednim ili drugim od gore diferenciranih četiriju stavova. Baš kao što je svaka ideologija popraćena specifičnom idejom povijesti i njezinih procesa, tako je i svaka ideja povijesti, tvrdim, popraćena specifično odredivim ideološkim implikacijama.

Četiri ideološke pozicije koje me se tiču mogu se grubo karakterizirati u sljedećim terminima. U pogledu problema društvene promjene, sve četiri prepoznaju njezinu neizbježnost, ali predstavljaju različita stajališta o njezinoj poželjnosti i optimalnom tempu promjene. Konzervativci su, naravno, najsumnjičaviji prema programskim transformacijama društvenog *statusa quo*, dok su liberali, radikali i anarhisti relativno manje sumnjičavi prema promjeni općenito i, sukladno tome, manje ili više optimistični u pogledu izgleda za brze transformacije društvenog poretka. Kao što Mannheim primjećuje, konzervativci su skloni promatrati društvenu promjenu kroz analogiju postupnih, biljci sličnih promjena, dok su liberali (barem liberali devetnaestog stoljeća) skloni promatrati je kroz analogiju prilagodbi ili „finog ugađanja“

mehanizma. U obje ideologije, temeljna struktura društva se zamišlja kao zdrava, a neka promjena se vidi kao neizbježna, ali se promjena sama po sebi smatra najučinkovitijom kada se mijenjaju pojedini dijelovi, a ne strukturni odnosi cjeline. Međutim, radikali i anarhisti vjeruju u nužnost strukturnih transformacija, prvi u interesu rekonstituiranja društva na novim osnovama, potonji u interesu ukidanja „društva“ i zamjene s „zajednicom“ pojedinaca koje drži zajedno zajednički osjećaj njihove zajedničke „humanosti.“

Što se tiče tempa promjena, konzervativci inzistiraju na „prirodnom“ ritmu, dok liberali favoriziraju ono što bi se moglo nazvati „društvenim“ ritmom parlamentarne rasprave, ili ritmom obrazovnog procesa i izbornih natjecanja između stranaka predanih poštivanju uspostavljenih zakona upravljanja. Nasuprot tome, radikali i anarhisti predviđaju mogućnost kataklizmičkih transformacija, iako su prvi skloni biti svjesniji moći potrebne za provođenje takvih transformacija, osjetljiviji na inercijski otpor naslijeđenih institucija, i stoga više zabrinuti za pružanje sredstava za provođenje takvih promjena nego potonji.

Vremenske orijentacije (idealna lokacija utopije)

Ovo nas dovodi do razmatranja različitih vremenskih orijentacija različitih ideologija. Prema Mannheimu, konzervativci su skloni zamišljati povijesnu evoluciju kao progresivno razrađivanje institucionalne strukture koja trenutno prevladava, koju strukturu smatraju „utopijom“—to jest, najboljim oblikom društva kojem se ljudi mogu „realno“ nadati ili legitimno težiti, za sada. Nasuprot tome, liberali zamišljaju vrijeme u budućnosti kada će ta struktura biti poboljšana, ali tu utopijsku kondiciju projektiraju u daleku budućnost, na takav način da obeshrabruju svaki napor u sadašnjosti da se ona ostvari preuranjeno, „radikalnim“ sredstvima. Radikali, s druge strane, skloni su promatrati utopijsku kondiciju kao skor, što potiče njihovu brigu za pružanje revolucionarnih sredstava da se ta utopija ostvari sada. Konačno, anarhisti su skloni idealizirati daleku prošlost prirodne-ljudske nevinosti iz koje su ljudi pali u korumpirano „društveno“ stanje u kojem se trenutno nalaze. Oni, zauzvrat, projektira tu utopiju na ono što je efektivno nevremenska ravnina, promatrajući je kao mogućnost ljudskog postignuća u bilo kojem trenutku, ako ljudi samo preuzmu kontrolu nad svojom suštinskom humanošću, bilo činom volje ili činom svijesti koji uništava društveno pruženo vjerovanje u legitimnost trenutnog društvenog ustroja.

Vremenska lokacija utopijskog ideala, u čije ime različite ideologije djeluju, omogućuje Mannheimu da ih klasificira s obzirom na njihovu tendenciju prema „društvenoj suglasnosti“ s jedne strane ili „društvenoj transcendenciji“ s druge. Konzervativizam je najviše „društveno suglasan“; liberalizam je relativno takav. Anarhizam je najviše „društveno transcendentan“; radikalizam je relativno takav. Zapravo, svaka od ideologija predstavlja mješavinu elemenata društvene suglasnosti i društvene transcendencije. U tom pogledu, njihove razlike jedne od drugih su više pitanja naglašavanja nego sadržaja. Svi ozbiljno shvaćaju perspektivu promjene. To je ono što objašnjava njihov zajednički interes za povijest i njihovu brigu da pruže povijesno opravdanje za svoje programe. Slično tome, to je ono što objašnjava njihovu spremnost da međusobno raspravljaju, u kognitivno odgovornim terminima, o sekundarnim pitanjima kao što su tempo poželjne društvene promjene i sredstva koja se koriste za njezino provođenje.

Međutim, vrijednost koja se pridaje trenutnom društvenom ustrojstvu objašnjava njihove različite koncepcije i oblika povijesne evolucije i oblika koji povijesno znanje mora poprimiti.

Prema Mannheimovom mišljenju, problem povijesnog „napretka“ tumači se na različite načine od strane različitih ideologija. Ono što je „napredak“ za jednu je „dekadencija“ za drugu, pri čemu „sadašnje doba“ uživa različit status, kao vrhunac ili dno razvoja, ovisno o stupnju otuđenja u datoj ideologiji. Istodobno, ideologije poštuju različite paradigme oblika koji argumenti namijenjeni objašnjavanju „onoga što se dogodilo u povijesti“ moraju poprimiti. Ove različite paradigme objašnjenja odražavaju više ili manje „znanstvene“ orijentacije različitih ideologija.

Tako, na primjer, radikali dijele s liberalima vjerovanje u mogućnost proučavanja povijesti „racionalno“ i „znanstveno“, ali imaju različite koncepcije o tome od čega bi se racionalna i znanstvena historiografija mogla sastojati. Prvi traži zakone povijesnih struktura i procesa, potonji opće trendove ili glavni tok razvoja. Poput radikala i liberala, konzervativci i anarhisti vjeruju, u skladu s općim uvjerenjem devetnaestog stoljeća, da se „značenje“ povijesti može otkriti i predstaviti u konceptualnim shemama koje su kognitivno odgovorne a ne samo autoritarne. Ali njihova koncepcija izrazito povijesnog znanja zahtijeva vjeru u „intuiciju“ kao osnovu na kojoj bi se mogla konstruirati pretpostavljena „znanost“ povijesti. Anarhist je sklon esencijalno empatičnim tehnikama romantizma u svojim povijesnim prikazima, dok je konzervativac sklon integrirati svoje različite intuicije objekata u povijesnom polju u sveobuhvatan organicistički prikaz cijelog procesa.

S mog gledišta, ne postoje izvan-ideološke osnove za posredovanje među sukobljenim koncepcijama povijesnog procesa i povijesnog znanja na koje se pozivaju različite ideologije. Jer, budući da te koncepcije imaju svoje korijene u etičkim razmatranjima, usvajanje datog epistemološkog stajališta kojim bi se sudilo o njihovoj kognitivnoj adekvatnosti samo bi predstavljalo još jedan etički izbor. Ne mogu tvrditi da je jedna od koncepcija povijesnog znanja koju favorizira data ideologija „realističnija“ od drugih, jer se upravo po pitanju toga što čini adekvatan kriterij „realizma“ one ne slažu. Niti mogu tvrditi da je jedna koncepcija povijesnog znanja „znanstvenija“ od druge bez prejudiciranja problema što bi specifično povijesna ili društvena znanost trebala biti.

Naravno, tijekom devetnaestog stoljeća općenito priznata koncepcija znanosti bila je predstavljena Mehanizmom. Ali društveni teoretičari su se međusobno razlikovali po pitanju legitimnosti mehaničke znanosti o društvu i povijesti. Formistički, organicistički i kontekstualistički načini objašnjenja nastavili su cvjetati u humanističkim znanostima tijekom devetnaestog stoljeća zbog istinskih razlika u mišljenjima o adekvatnosti mehanizma kao strategije.

Dakle, nisam zabrinut za rangiranje različitih koncepcija povijesti proizašlih iz devetnaestog stoljeća u smislu njihovog „realizma“ ili „znanstvenosti.“ Iz istog razloga, moja svrha nije analizirati ih kao projekcije datog ideološkog stajališta. Zanima me samo ukazati kako ideološka razmatranja ulaze u povjesničareve pokušaje objašnjavanja povijesnog polja i konstruiranja verbalnog modela njegovih procesa u narativu. Ali pokušat ću pokazati da čak i djela onih povjesničara i filozofa povijesti čiji su interesi bili očito nepolitički, poput Burckhardta i Nietzschea, imaju specifične ideološke implikacije. Ta su djela, tvrdim, barem suglasna s jednim ili drugim od ideoloških stajališta vremena u kojem su napisana.

Smatram da se etički moment povijesnog djela odražava u načinu ideološke implikacije kojim se estetska percepcija (uobličavanje u radnju) i kognitivna operacija (argument) mogu kombinirati tako da se izvedu propisne tvrdnje iz onoga što se može činiti čisto opisnim ili analitičkim. Povjesničar može „objasniti“ što se dogodilo u povijesnom polju identificiranjem zakona (ili zakona) koji upravljaju skupom događaja uobličenih u priču kao dramu esencijalno tragičnog značaja. Ili, obrnuto, može pronaći tragični značaj priče koju je uobličio u radnju u svom otkriću „zakona“ koji upravlja slijedom artikulacije radnje. U oba slučaja, moralne implikacije datog povijesnog argumenta moraju se izvući iz odnosa za koji povjesničar pretpostavlja da je postojao unutar skupa događaja koji se razmatra između strukture radnje narativne konceptualizacije s jedne strane i oblika argumenta ponuđenog kao eksplicitno „znanstveno“ (ili „realistično“) objašnjenje skupa događaja s druge.

Skup događaja uobličen kao tragedija može se objasniti „znanstveno“ (ili „realistično“) pozivanjem na stroge zakone uzročne determinacije ili na pretpostavljene zakone ljudske slobode, ovisno o slučaju. U prvom slučaju, implikacija je da su ljudi zaduženi za neizbježnu sudbinu zahvaljujući svom sudjelovanju u povijesti, dok je u potonjem slučaju implikacija da oni mogu djelovati na takav način da kontroliraju, ili barem utječu, na svoje sudbine. Ideološki poticaj povijesti oblikovanih na ove alternativne načine općenito je „konzervativan“ odnosno „radikalan“. Ove implikacije ne moraju biti formalno izvučene u samom povijesnom prikazu, ali će biti prepoznatljive po tonu ili raspoloženju u kojem je razrješenje drame i epifanija zakona koji ona manifestira uobličeno. Razlike između dvije vrste historiografije na taj način razlikovane su one za koje smatram da su karakteristične za djelo Spenglera s jedne strane i Marxa s druge. Mehanički način objašnjenja koristi prvi da bi opravdao ton ili raspoloženje povijesti uobličenih kao tragedije, ali na takav način da izvuče ideološke implikacije koje su društveno prilagodljive. U Marxu se, međutim, slično mehanička strategija objašnjenja koristi da sankcionira tragičan prikaz povijesti koji je herojski i borben u tonu. Razlike su upravo slične onima koje razlikuju Euripidovu od Sofoklove tragedije ili, uzmimo slučaj jednog pisca, tragediju *Kralja Leara* od one *Hamleta*.

Mogu se ukratko navesti specifični primjeri iz historiografije radi ilustracije. Rankeove povijesti dosljedno su oblikovane u načinu komedije, obliku radnje čija je središnja tema pojam pomirenja. Slično tome, dominantni način objašnjenja koji je koristio bio je organicistički, a sastojao se od otkrivanja integrativnih struktura i procesa za koje je vjerovao da predstavljaju temeljne načine odnosa koje treba pronaći u povijesti. Ranke se nije bavio „zakonima“, već otkrivanjem „ideja“ aktera i agencija koje je promatrao kao stanovnike povijesnog polja. I tvrdit ću da je vrsta objašnjenja koju je vjerovao da povijesno znanje pruža epistemološki pandan estetskoj percepciji povijesnog polja koja poprima oblik komičnog uobličavanja u radnju u svim Rankeovim narativima. Ideološke implikacije ove kombinacije komičnog načina uobličavanja u radnju i organicističkog načina argumentiranja specifično su konzervativne. Za te „forme“ koje je Ranke razlučio u povijesnom polju smatralo se da postoje u vrsti harmonične kondicije koja se konvencionalno pojavljuje na kraju komedije. Čitatelju je prepušteno da razmišlja o koherentnosti povijesnog polja, promatranog kao cjelovita struktura „ideja“ (tj. institucija i vrijednosti), i s vrstom osjećaja koji se rađa kod publike drame koja je postigla definitivno komično razrješenje svih prividno tragičnih sukoba unutar nje. Ton glasa je prilagodljiv, raspoloženje je optimistično, a ideološke implikacije su konzervativne, budući da se iz povijesti tako konstruirane može legitimno zaključiti da se živi u najboljem od mogućih povijesnih

svjetova, ili barem u najboljem čemu se „realno“ može nadati, s obzirom na prirodu povijesnog procesa kako je otkriveno u Rankeovim prikazima.

Burckhardt predstavlja drugu varijaciju istih mogućnosti kombinacije. Burckhardt je bio kontekstualist; sugerirao je da povjesničari „objašnjavaju“ dati događaj umetanjem u bogatu tkaninu slično razlučivih individualnosti koje zauzimaju njegov okolni povijesni prostor. Poricao je i mogućnost izvođenja zakona iz proučavanja povijesti i poželjnost podvrgavanja tipološkoj analizi. Za njega je dato područje povijesnog događanja predstavljalo polje događanja koje je bilo više ili manje bogato sjajem svoje „tkanine“ i više ili manje podložno impresionističkom predstavljanju. Njegova „Kultura renesanse“, na primjer, konvencionalno se smatra da uopće nema „priču“ ili „narativnu liniju.“ Zapravo, narativni način u kojem je oblikovana je način satire, *sature* (ili „mješavine“), koja je fikcionalni način ironije i koja postiže neke od svojih glavnih učinaka odbijajući pružiti vrste formalnih koherentnosti koje se očekuju čitanjem romanse, komedije i tragedije. Ovaj narativni oblik, koji je estetski pandan specifično skeptične koncepcije znanja i njegovih mogućnosti, predstavlja se kao tip svih navodno anti-ideoloških koncepcija povijesti i kao alternativa onoj „filozofiji povijesti,“ koju su prakticirali Marx, Hegel i Ranke podjednako, a koju je Burckhardt osobno prezirao.

Ali ton ili raspoloženje u kojem je satirični narativ uobličen ima specifične ideološke implikacije, „liberalne“ ako je uobličen u optimističnom tonu, „konzervativne“ ako je uobličen u rezigniranom tonu. Na primjer, Burckhardtova koncepcija povijesnog polja kao „teksture“ individualnih entiteta povezanih s malo više od njihovog statusa kao komponenti iste domene i sjaja njihovih različitih manifestacija, u kombinaciji s njegovim formalnim skepticizmom, destruktivna je za svaki napor njegove publike da koristi povijest kao sredstvo razumijevanja sadašnjeg svijeta u bilo čemu osim konzervativnim terminima. Burckhardtov vlastiti pesimizam u pogledu budućnosti ima učinak promicanja u njegovim čitateljima stava „spašavaj se tko može“ i „vrag neka nosi posljednjeg“. Moglo bi se promicati takve stavove u interesu bilo liberalnih ili konzervativnih ciljeva, ovisno o stvarnim društvenim situacijama u kojima su bili promicani; ali apsolutno nema mogućnosti da se na njima temelje radikalni argumenti, a njihove konačne ideološke implikacije, kako ih je Burckhardt koristio, su strogo konzervativne, kada nisu jednostavno „reakcionarne.“

Problem historiografskih stilova

Nakon što sam razlikovao tri razine na kojima povjesničari rade kako bi postigli objašnjavajući učinak u svojim narativima, sada ću razmotriti problem historiografskih stilova. Prema mom mišljenju, historiografski stil predstavlja određenu kombinaciju načina uobličavanja u radnju, argumentiranja i ideološke implikacije. Ali različiti načini uobličavanja u radnju, argumentiranja i ideološke implikacije ne mogu se nekritično kombinirati u datom djelu. Na primjer, komično uobličavanje u radnju nije kompatibilno s mehaničkim argumentom, kao što radikalna ideologija nije kompatibilna sa satiričnim uobličavanjem u radnju. Postoje, takoreći, selektivni afiniteti među različitim načinima koji bi se mogli koristiti za postizanje objašnjavajućeg učinka na različitim razinama kompozicije.

A ti selektivni afiniteti temelje se na strukturnim homologijama koje se mogu razaznati među mogućim načinima uobličavanja u radnju, argumentiranja i ideološke implikacije. Afiniteti se mogu grafički predstaviti kako slijedi:

Način uobličavanja u radnju	Način argumenta	Način ideološke implikacije
Romantični	Formistički	Anarhistički
Tragični	Mehanički	Radikalni
Komični	Organicistički	Konzervativni
Satirični	Kontekstualistički	Liberalni

Ti afiniteti ne smiju se shvatiti kao nužne kombinacije načina kod datog povjesničara. Naprotiv, dijalektička napetost koja karakterizira djelo svakog majstora povjesničara obično proizlazi iz nastojanja da se spoji način uobličavanja u radnju s načinom argumenta ili ideološke implikacije koji je neskladan s njim. Na primjer, kao što ću pokazati, Michelet je pokušao kombinirati romantično uobličavanje u radnju i formistički argument s ideologijom koja je eksplicitno liberalna. Također, Burckhardt je koristio satirično uobličavanje u radnju i kontekstualistički argument u službi ideološke pozicije koja je eksplicitno konzervativna i u konačnici reakcionarna. Hegel je uobličio povijest u radnju na dvije razine—tragičnu na mikrokozmičkoj, komičnu na makrokozmičkoj—koje su obje opravdane pozivanjem na način argumenta koji je organicistički, s rezultatom da se čitanjem njegovog djela mogu izvući ili radikalne ili konzervativne ideološke implikacije.

Ali, u svakom slučaju, dijalektička napetost se razvija unutar konteksta koherentne vizije ili dominantne slike oblika cjelokupnog povijesnog polja. To daje koncepciji tog polja pojedinog mislioca aspekt samodostatne cjeline. A ta koherentnost i dosljednost daju njegovom djelu njegove prepoznatljive stilske attribute. Problem je ovdje odrediti osnovu te koherentnosti i dosljednosti. Prema mom mišljenju, te osnove su poetske, a specifično lingvističke, prirode.

Prije nego što povjesničar može primijeniti na podatke povijesnog polja konceptualni aparat koji će koristiti za njegovo predstavljanje i objašnjenje, on mora najprije prefigurirati polje—to jest, konstituirati ga kao objekt mentalne percepcije. Taj poetski čin ne može se razlikovati od lingvističkog čina u kojem se polje priprema za tumačenje kao domena određene vrste. To jest, prije nego što se data domena može protumačiti, ona se prvo mora shvatiti kao teren nastanjen razlučivim figurama. Figure se, zauzvrat, moraju zamisliti kao klasificirane u različite redove, klase, rodove i vrste fenomena. Štoviše, moraju se zamisliti da nose određene vrste odnosa jedne prema drugima, čije će transformacije predstavljati „probleme“ koje treba riješiti „objašnjenjima“ pruženim na razinama uobličavanja u radnju i argumenta u narativu.

Drugim riječima, povjesničar se suočava s povijesnim poljem na gotovo isti način kao što bi se gramatičar suočio s novim jezikom. Njegov prvi problem je razlikovati leksičke, gramatičke i sintaktičke elemente polja. Tek tada može poduzeti tumačenje značenja bilo koje date konfiguracije elemenata ili transformacija njihovih odnosa. Ukratko, povjesničarev problem je

konstruirati lingvistički protokol, potpun s leksičkim, gramatičkim, sintaktičkim i semantičkim dimenzijama, kojim će karakterizirati polje i njegove elemente u vlastitim terminima (a ne u terminima u kojima su označeni u samim dokumentima), i time ih pripremiti za objašnjenje i predstavljanje koje će kasnije ponuditi o njima u svom narativu. Ovaj predkonceptualni lingvistički protokol će pak biti—zahvaljujući svojoj esencijalno prefigurativnoj prirodi—karakteriziran u terminima dominantnog topološkog načina u kojem je uobličen.

Povijesni prikazi namjeravaju biti verbalni modeli, ili ikone, specifičnih segmenata povijesnog procesa. Ali takvi modeli su potrebni jer dokumentarna građa ne figurira nedvosmislenu sliku strukture događaja posvjedočenih u njima. Da bi figurirao „što se stvarno dogodilo“ u prošlosti, stoga, povjesničar mora prvo prefigurirati kao mogući objekt znanja cijeli skup događaja prijavljenih u dokumentima. Ovaj prefigurativni čin je poetski ukoliko je prekognitivan i predkritičan u ekonomiji povjesničareve vlastite svijesti. Također je poetski ukoliko je konstitutivan za strukturu koja će naknadno biti oslikana u verbalnom modelu koji povjesničar nudi kao reprezentaciju i objašnjenje „što se stvarno dogodilo“ u prošlosti. Ali konstitutivan je ne samo domene koju povjesničar može tretirati kao mogući objekt (mentalne) percepcije. Također je konstitutivan za koncepte koje će koristiti za identificiranje objekata koji nastanjuju tu domenu i za karakteriziranje vrsta odnosa koje oni mogu održavati jedni s drugima. U poetskom činu koji prethodi formalnoj analizi polja, povjesničar i stvara svoj objekt analize i unaprijed određuje modalitet konceptualnih strategija koje će koristiti za njegovo objašnjenje.

Ali broj mogućih objašnjavalačkih strategija nije beskonačan. Postoje, zapravo, četiri glavne vrste, koje odgovaraju četirima glavnim tropima poetskog jezika. U skladu s tim, nalazimo kategorije za analizu različitih načina mišljenja, predstavljanja i objašnjenja s kojima se susrećemo u neznatnim područjima kao što je historiografija u modalitetima samog poetskog jezika. Ukratko, teorija tropa pruža nam osnovu za klasificiranje dubokih strukturnih oblika povijesne imaginacije u datom razdoblju njezine evolucije.

Teorija Tropâ

I tradicionalna poetika i moderna teorija jezika identificiraju četiri osnovna tropa za analizu poetskog, ili figurativnog, jezika: metaforu, metonimiju, sinegdohu i ironiju. (13) Ovi tropi omogućuju karakterizaciju objekata u različitim vrstama indirektnog, ili figurativnog, diskursa. Posebno su korisni za razumijevanje operacija kojima se sadržaji iskustva koji se opiru opisu u nedvosmislenim prozno predstavljenim izrazima mogu prefigurativno shvatiti i pripremiti za svjesno poimanje.

1. Metafora

U metafori (doslovno, „prijenos“), na primjer, fenomeni se mogu karakterizirati u smislu njihove sličnosti s, i razlike od, jednog drugog, na način analogije ili usporedbe, kao u frazi „moja ljubav, ruža.“ Metafora je esencijalno reprezentativna, tvrdeći sličnost između dva objekta unatoč očitim razlikama.

2. Metonimija

Kroz metonimiju (doslovno, „promjena imena“), ime dijela stvari može se zamijeniti za ime cjeline, kao u frazi „pedeset jedara“ kada se misli na „pedeset brodova.“ Fenomeni se implicitno shvaćaju kao da nose međusobne odnose u modalitetu odnosa dio-dio, na temelju kojeg se može provesti redukcija jednog dijela na status aspekta ili funkcije drugog. Metonimija je redukcionista.

3. Sinegdoha

Sa sinegdohom (koju neki teoretičari smatraju oblikom metonimije), fenomen se može karakterizirati koristeći dio da simbolizira neku kvalitetu za koju se pretpostavlja da inherentno pripada cjelini, kao u izrazu „On je sve srce.“ Fenomeni se shvaćaju u modalitetu mikrokozmičko-makrokozmičkog odnosa, gdje su dijelovi kvalitativno povezani i predstavljaju cjelinu. Sinegdoha je integrativna.

4. Ironija

Kroz ironiju, konačno, entiteti se mogu karakterizirati putem negiranja na figurativnoj razini onoga što je pozitivno potvrđeno na doslovnoj razini. Figure očito apsurdnog izraza (*katakreza*), kao što su „slijepa usta,“ i eksplicitnog paradoksa (*oksimoron*), kao što je „hladna strast,“ mogu se uzeti kao amblemi ovog tropa. Ironija je negacijska.

Razlike i implikacije tropa

Metafora, metonimija i sinegdoha su vrste metafore, ali se međusobno razlikuju po vrstama redukcija ili integracija koje provode na doslovnoj razini svojih značenja i po vrstama osvjtljavanja kojima teže na figurativnoj razini.

- Metaforički izraz „moja ljubav, ruža“ tvrdi adekvatnost ruže kao reprezentacije voljene osobe (sličnost unatoč očitim razlikama). Voljena osoba nije reducirana na ružu, niti je njezina esencija identična esenciji ruže.
- Metonimija (npr. „pedeset jedara“ za „pedeset brodova“) je reduktivna, jer zamjenjuje cjelinu jednim od njezinih dijelova (odnos dio-dio) koji je neophodan za njezino funkcioniranje. Kod metonimije, poput izraza „tutnjava groma,“ proces se dijeli na uzrok (grom) i učinak (tutnjava), pri čemu se jedan reducira na aspekt drugog (uzročno-posljedični odnos).
- Sinegdoha (npr. „On je sve srce“) integrativna je, jer konstruira odnos kao intrinzičan i kvalitativan. Iako se čini kao metonimija (dio za cjelinu), „srce“ ovdje simbolizira kvalitetu (velikodušnost) koja prožima i konstituira bitnu prirodu svih dijelova cjeline (mikrokozmičko-makrokozmički odnos). Za razliku od metonimije, ne sugerira se samo „promjena imena“ (ime dijela za ime cjeline), već kvalitativni odnos unutar totaliteta.

Zaključuje se da isključivo jezičnim sredstvima tropi, a posebno metonimija i sinegdoha, omogućuju primitivnoj svijesti da odvoji svijet fenomena na dva reda bića (agente/uzroke s jedne strane i djela/učinke s druge), stvarajući konceptualne kategorije (agenti, uzroci, esencije) koje su nužne za teologiju, znanost i filozofiju civilizirane refleksije.

Prevodim posljednji dio teksta koji povezuje jezične trope (metafora, metonimija, sinegdoha, ironija) s načinima objašnjenja (formizam, mehanizam, organicizam, kontekstualizam) i opisuje faze evolucije povijesne svijesti u 19. stoljeću.

Tropi kao paradigme objašnjenja

Tri do sada raspravljana tropa smatramo paradigmama, koje pruža sam jezik, operacija kojima svijest može prefigurirati područja iskustva koja su kognitivno problematična kako bi ih naknadno podvrgla analizi i objašnjenju. To jest, u samoj jezičnoj upotrebi, misao je opskrbljena mogućim alternativnim paradigmama objašnjenja.

- Metafora je reprezentativna na način na koji se to može vidjeti kod formizma.
- Metonimija je reduktivna na mehanički način.
- Sinegdoha je integrativna na način na koji je organicizam.

Metafora sankcionira prefiguraciju svijeta iskustva u terminima objekt-objekt, metonimija u terminima dio-dio, a sinegdoha u terminima objekt-cjelina. Svaki trop također promiče njegovanje jedinstvenog lingvističkog protokola. Ovi lingvistički protokoli mogu se nazvati jezicima identiteta (metafora), ekstrinzičnosti (metonimija) i intrinzičnosti (sinegdoha).

Ironija: samokritična protuteža

Protiv ova tri tropa, koje karakteriziram kao „naivne“ (budući da se mogu koristiti samo u vjerovanju u sposobnost jezika da figurativno shvati prirodu stvari), trop ironije stoji kao „sentimentalni“ (u Schillerovom smislu „samosvjesni“) pandan. Sugerirano je da je ironija esencijalno dijalektička, ukoliko predstavlja samosvjesno korištenje metafore u interesu verbalnog samonegiranja. Osnovna figurativna taktika ironije je katakreza (doslovno „zlouporaba“), očito apsurdna metafora dizajnirana da inspirira ironične naknadne misli o prirodi karakterizirane stvari ili neadekvatnosti same karakterizacije. Retorička figura aporia (doslovno „sumnja“), u kojoj autor unaprijed signalizira stvarno ili hinjeno nevjerovanje u istinu svojih vlastitih tvrdnji, mogla bi se smatrati omiljenim stilskim sredstvom ironičnog jezika.

Cilj ironične tvrdnje je prešutno potvrditi negativno od onoga što se na doslovnoj razini potvrđuje pozitivno, ili obrnuto. Pretpostavlja da čitatelj ili slušatelj već zna, ili je sposoban prepoznati, apsurdnost karakterizacije stvari označene u metafori, metonimiji ili sinegdohi korištenoj za davanje forme. Stoga izraz „On je sve srce“ postaje ironičan kada se izgovori određenim tonom glasa ili u kontekstu u kojem osoba označena očito ne posjeduje kvalitete koje su joj pripisane upotrebom te sinegdoh.

Može se odmah vidjeti da je Ironija u jednom smislu metatropološka, jer se koristi u samosvjesnoj svijesti o mogućoj zlouporabi figurativnog jezika. Ironija pretpostavlja zauzimanje „realistične“ perspektive na stvarnost, iz koje bi se moglo pružiti nefigurativno predstavljanje svijeta iskustva. Ironija, dakle, predstavlja fazu svijesti u kojoj je prepoznata problematična priroda samog jezika. Ona ukazuje na potencijalnu ludost svih jezičnih karakterizacija stvarnosti jednako kao i na apsurdnost uvjerenja koje parodira. Stoga je „dijalektička“, ne toliko u svom shvaćanju procesa svijeta, koliko u svom shvaćanju sposobnosti jezika da zamagli više nego što

razjašnjava u bilo kojem činu verbalnog figuriranja. U ironiji, figurativni jezik se preklapa sam u sebe i dovodi u pitanje vlastite potencijale za iskrivljavanje percepcije. Zbog toga se karakterizacije svijeta uobličene u ironični način često smatraju intrinzično sofisticiranima i realističnima. Čini se da signaliziraju uspon misli u datom području istraživanja na razinu samosvijesti na kojoj je postala moguća istinski „prosvijetljena“—to jest, samokritična—konceptualizacija svijeta i njegovih procesa.

Trop ironije, dakle, pruža lingvističku paradigmu načina mišljenja koji je radikalno samokritičan ne samo u odnosu na datu karakterizaciju svijeta iskustva, već i na sam napor da se adekvatno uhvati istina stvari u jeziku. To je, ukratko, model lingvističkog protokola u kojem se konvencionalno izražavaju skepticizam u misli i relativizam u etici. Kao paradigma oblika koji predstavljanje svjetskog procesa može poprimiti, inherentno je neprijateljski raspoložen prema „naivnim“ formulacijama formističkih, mehaničkih i organicističkih strategija objašnjenja. A njegov fikcionalni oblik, Satira, intrinzično je antagonističan arhetipovima romanse, komedije i tragedije kao načina predstavljanja oblika značajnog ljudskog razvoja.

Egzistencijalno projicirana u potpun razrađen svjetonazor, ironija bi se činila transideološkom. Ironija se može koristiti taktički za obranu bilo liberalnih ili konzervativnih ideoloških pozicija. A može se koristiti ofenzivno od strane anarhista i radikala. Ali, kao osnova svjetonazora, ironija nastoji rastvoriti svako vjerovanje u mogućnost pozitivnih političkih akcija. U svom shvaćanju esencijalne zablude ili apsurdnosti ljudske kondicije, nastoji izazvati vjerovanje u „ludost“ same civilizacije i inspirirati mandarinski prijezir prema onima koji nastoje shvatiti prirodu društvene stvarnosti bilo u znanosti ili umjetnosti.

Faze povijesne svijesti u devetnaestom stoljeću

Teorija tropa pruža način karakteriziranja dominantnih načina povijesnog razmišljanja koji su se oblikovali u Europi u devetnaestom stoljeću. I, kao osnova za opću teoriju poetskog jezika, dopušta mi da karakteriziram duboku strukturu povijesne imaginacije tog razdoblja promatranog kao razvoj zatvorenog ciklusa. Jer svaki od načina može se promatrati kao faza, ili trenutak, unutar tradicije diskursa koja se razvija od metaforičkog, kroz metonimijsko i sinegdohičko shvaćanje povijesnog svijeta, do Ironičnog shvaćanja nesvodivog relativizma sveg znanja.

Prva faza: anti-ironija i romantizam (metafora/sinegdoha)

Prva faza povijesne svijesti devetnaestog stoljeća oblikovala se u kontekstu krize kasnog prosvjetiteljskog povijesnog mišljenja. Mislioci poput Voltairea, Gibbona, Humea, Kanta i Robertsona konačno su došli do toga da promatraju povijest u esencijalno ironičnim terminima. Predromantičari—Rousseau, Justus Möser, Edmund Burke, švicarski pjesnici prirode, *Stürmer und Dränger*, a posebno Herder—suprotstavili su ovom ironičnom shvaćanju povijesti samosvjesno „naivni“ pandan. Vjerovali su u „empatiju“ kao metodu povijesnog istraživanja.

- Hegel je ispravno identificirao glavni uzrok raskola: nesvodive razlike između ironičnog i metaforičkog načina shvaćanja povijesnog polja. U svojoj filozofiji povijesti ponudio je obrazloženo opravdanje za njezino koncipiranje u sinegdohičkom načinu.

- U istom razdoblju, prosvjetiteljski racionalizam revidiran je u organicističkom smjeru od strane francuskih pozitivista. U radu Augustea Comtea, mehaničke teorije objašnjenja prosvjetiteljstva spojene su s organicističkom koncepcijom povijesnog procesa.

Tako su se tijekom prve trećine devetnaestog stoljeća oblikovale tri različite „škole“ povijesne misli: „romantična“, „idealistička“ i „pozitivistička.“ Sve su se one odlikovale odbacivanjem Ironičnog stava kasnih prosvjetiteljskih racionalista.

Druga faza: „klasična“ ili „zrela“ faza (metonimija/sinegdoha/metafora)

Ovo razdoblje (otprilike 1830. do 1870.) karakterizirano je raspravom o povijesnoj teoriji i proizvodnjom masivnih narativnih prikaza. To je razdoblje glavnih djela četiri velika „majstora“ devetnaestostoljetne historiografije—Micheleta, Rankea, Tocquevillea i Burckhardta.

Historiografija ove faze težila je stvaranju perspektive na povijesni proces koja bi bila „objektivna“ kao znanstvena i „realistična“ kao državnička. Suprotstavili su ironičnom „realizmu“ prosvjetiteljstva niz konkurentnih „realizama“, od kojih je svaki projekcija jednog ili drugog načina:

- Micheletov, Tocquevilleov i Rankeov „povijesni realizam“ sastojao se od kritičkih razrada perspektiva koje su pružale strategije metafore, metonimije i sinegdoh.
- U Burckhardtovom „realizmu“ svjedočimo ponovnom padu u ironično stanje.

Tijekom ove faze, Marx je pokušao kombinirati sinegdohičke strategije Hegela s metonimijskim strategijama političke ekonomije svog vremena kako bi stvorio povijesnu viziju koja je istovremeno „dijalektička“ i „materijalistička“—to jest, „povijesna“ i „mehanička.“ Marxov rad je otkrio ideološke implikacije svih koncepcija povijesti.

Treća faza: kriza historicizma (ironija)

Sam uspjeh povjesničara druge faze bio je dovoljan da povijesnu svijest gurne u stanje ironije koje je pravi sadržaj „krize historicizma“ (zadnja trećina stoljeća). Dosljedna razrada niza jednako sveobuhvatnih i vjerodostojnih, a opet očito međusobno isključivih, koncepcija istih skupova događaja bila je dovoljna da potkopa povjerenje u povijesnu tvrdnju o „objektivnosti“, „znanstvenosti“ i „realizmu.“

- Burckhardtovo djelo (esteticističko, skeptično i pesimistično) već je odražavalo taj gubitak povjerenja.
- Friedrich Nietzsche je u svom ranom filozofskom radu kritizirao ironičnu svijest svog doba i njene specifične povijesne conceptualizacije. Zalagao se za svjesno metaforičko shvaćanje povijesnog polja, tj. metaphorički ironično u svojoj namjeri.
- Benedetto Croce, u odgovoru na krizu, pokušao je pročistiti povijesno mišljenje od ironije asimilirajući ga umjetnosti, ali je time postigao samo dublje samosvjesno ironično stanje historiografije.

Kao što je ovako zamišljeno, evolucija filozofije povijesti—od Hegela, preko Marxa i Nietzschea, do Crocea—predstavlja isti razvoj kao i onaj koji se može vidjeti u evoluciji historiografije od Micheleta, preko Rankea i Tocquevillea, do Burckhardta. Filozofija povijesti završava u istom ironičnom stanju u koje je historiografija došla do zadnje trećine devetnaestog stoljeća.